Ну так, починаємо! Коли ми дійдемо до кінця цієї історії,— ми знатимемо більше, ніж зараз.

Так ось, жив один лютий чорт. Він був дуже лютий, він був сам сатана! Якось він був у дуже хорошому настрої, тому що зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — все хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим.

Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпінатом, а найкращі люди — потворами, або здавалося, що вони стоять на головах і в них нема животів. Обличчя робилися такі перекривлені, що їх не можна було пізнати, а якщо в кого було ластовиння — воно розпливалося на весь ніс або рот.

— Це надзвичайно весело! — сказав чорт.

Коли людині спадало щось хороше на думку, в дзеркалі з'являлась жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи з цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу чорта,— а в нього була своя, чортівська школа,— розповідали скрізь про дзеркало, як про якесь чудо. "Лише тепер можна побачити,— казали вони,— якими є насправді весь світ і всі люди".

Вони всюди бігали з цим дзеркалом, і, нарешті, не залишилося жодної країни, жодної людини, що не відбилися б спотвореними в дзеркалі. Тоді учні чорта захотіли полетіти на небо і там повеселитися. Чим вище вони підносилися, тим більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони підносилися вище та вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок. І ці скалки наробили ще більше нещастя, ніж само дзеркало. Деякі з них,

завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу і, якщо потрапляли в рко людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки саме погане, бо кожна скалочка мала ту ж силу, як і ціле дзеркало. Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце,— і це було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку. Одні скалки були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна, але крізь ці шибки не варто було дивитись на своїх друзів. Інші скалки ішли на окуляри, і біда була тій людині, яка надівала їх, щоб краще бачити і мати вірну думку про те, що є перед очима. Чорт сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали.

А по світу літало ще багато скалок дзеркала.

Слухаймо ж далі!

Оповідання друге

Хлопчик та дівчинка

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок, і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщиках,— жило двоє маленьких дітей. Але вони мали садок більший за горщик для квітів! Вони не були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра, їхні батьки жили в мансардах двох суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і .між дахами йшли доіцрві ринви, виглядали маленькі віконечка. Ступнувши з якого-небудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд, у кожному ящику по одному. Кущики чудово розростались. Якось батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринв, ніби дві грядки квітів виросли між вікнами. Горох спускався з ящиків униз, а троянди простягали довгі гілочки, що заглядали у вікна і переплiталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів та листя. Ящики були

дуже високі; діти знали, що лазити на них не можна. Але батьки часто дозволяли хлопчикові і дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі і прикладали до замерзлих вікон, відразу з'являлося чудове віконечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало миле, ласкаве очко. Це виглядали з своїх вікон маленькі хлопчик і маленька дівчинка.

Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда.

Улітку вони могли одним стрибком опинитися в гостях одне в одного, а взимку треба було спочатку спуститися на багато-багато східців униз, а потім зійти на стільки ж східців угору.

А надворі мела метелиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуся.

— А в них також є своя Снігова Королева? — питав хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Сів них! — відповіла бабуся.— Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає в чорну хмару. Інколи ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає в вікна, от вони від того і вкриваються крижаними візерунками, як квітами.

— Еге, ми це бачили! — казали діти і гадали, що це правда.

— А може Снігова Королева зайти сюди? — спитала якось дівчинка.

— Нехай спробує! — сказав хлопчик.— Я її посаджу у теплу піч, і вона розтане!

Але бабуся погладила його по голові і почала розповідати щось інше.

Увечері, коли Кай був дома і майже зовсім роздягся на ніч, він зліз на стілець коло вікна і подивився крізь маленьку дірочку в шибці. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упало —їй краєчок ящика з квітами. Сніжинка раптом почала рости все більше і більше і стала нарешті молодою жінкою, закутаною в найтонший білий серпанок, зітканий з мільйонів зірчастих сніжинок. Жінка була така прекрасна та ніжна, але з криги, з сліпучої, іскристої криги. І все-таки жива!.. Очі блищали, як дві ясні зірки, але не було в них ні спокою, ні тепла. Вона кивнула хлопчикові і поманила його рукою. Хлоп— —чик злякався і зіскочив з стільця; ніби велика птиця майнула надворі повз вікно.

Другого дня був славний мороз, а потім настала відлига і незабаром наступила весна — сонце світило, зелень витикалася з землі, ластівки мостили гнізда, в кімнатах відчинили вікна, і діти сиділи знову в своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Дівчинка навчилася співати пісеньку, в якій теж говорилося про троянду. Вона співала її хлопчикові, думаючи про свої троянди, і він підспівував їй.

Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко і розмовляли з ним. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під кущами ароматних троянд, що, здавалося, вічно цвістимуть і ніколи не пов'януть!

Кай і Герда сиділи і розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті продзвонив п'ять разів.

— Ай! — раптом скрикнув хлопчик.— Мене щось кольнуло в серце, і щось упало в око!

Дівчинка обняла його за шию; він кліпав очима. Ні, нічого не було видно в оці.

— Я думаю, вже випало! — сказав він. Але в тому й справа, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гидким, а все зле і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочка попала прямо в серце. Воно мусило перетворитися в крижинку. Біль уже минув, але скалки залишилися.

— Чого ти плачеш! — спитав він.— Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилося! Фу! — закричав він.— Цю троянду точить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це зовсім погані троянди. Не кращі за ящики, в яких стирчать! — Ьвін, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Кай, що ти робиш? — закричала дівчинка. А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це годиться лише для немовлят. Розповідала що-небудь бабуся — він присікувався до кожного слова. Та хіба тільки це! Він дійшов до того, що надівав її окуляри і розмовляв так самісінько, як вона, і це смішило людей! А незабаром Кай вивчився передражнювати й мову і ходу всіх сусідів. Все, що було в них нехорошого, всі їхні хиби, він умів виставити напоказ, і люди казали.

— Що за голова в цього хлопця!

А причиною цьому були скалки дзеркала, що потра— ,, пили йому в око і в серце. Він дражнив навіть маленьку Герду, яка любила його від щирого серця. Його розваги зробилися зовсім інакші, ніж раніше, вони стали зовсім незвичайні.

Якось узимку, коли випав сніг, він прийшов до Герди з великим збільшувальним склом і підставив під сніжинки полу своєї синьої курточки.

— Подивись у скло, Гердо! — сказав він.

Кожна сніжинка під склом здавалась далеко більшою, ніж насправді, і нагадувала розкішну квітку або десятикутну зірку. Це було так дивно!

— Подивись, як майстерно зроблено! — говорив Кай.— Це куди цікавіше, ніж справжні квіти! І яка точність! Жодної нерівної лінії! Якби вони тільки не танули!

Трохи згодом Кай прийшов у великих рукавицях з санками на спині і гукнув Герді прямо в вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані з іншими хлопцями! — і втік.

Там, на майдані, найхоробріші хлопчаки прив'язували свої санки до селянських саней і таким чином могли проїхати досить далеко. Було дуже весело. У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутряну шубу. Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої сани і поїхав. Великі сани мчали все швидше й швидше, а потім завернули з майдану у провулок. Людина в санях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. Кай кілька разів хотів відв'язати свої санки, але людина в шу-^ бі все кивала йому дружньо, і він їхав далі. Ось вони виїхали за міську браму. Сніг повалив

раптом ще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і так само вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали, поринаючи в заметах, стрибаючи через тини та рівчаки. Кай весь тремтів, хотів гукнути на допомогу своїх батьків, але в голові у нього була лише одна таблиця множення.

Снігові пластівці все росли, росли і, нарешті, зробилися як великі білі кури. Раптом вони розлетілися на всі боки, великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були з снігу — це була жінка висока, струнка, сліпучо-біла. Це була Снігова Королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона.— Але ти зовсім замерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула своєю шубою. Кай ніби опустився в сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона і поцілувала його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він пройняв його наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він умре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав зовсім мерзнути.

— Мої санки! Не забудь моїх санок! — було перше, про що він подумав і крикнув. Санки міцно прив'язали до спини однієї з білих курок, яка полетіла за великими саньми. Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх удома.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму,— сказала вона,— бо інакше ти умреш!

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. Тепер вона не здавалася йому більше крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном і кивала йому. Тепер все в ній здавалось йому довершеністю. Він зовсім не боявся її. Він розказав їй, що знає всі чотири дії арифметики, навіть з дробами, знає, скільки в кожній країні квадратних миль і скільки жителів, а вона на все тільки усміхалась. Тоді йому здалося, що насправді він знає досить мало, і Кай глянув угору в безмежний повітряний простір… Раптом Снігова Королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила і стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами та озерами, над морем і твердою землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний. На нього дивився Кай усю довгу-довгу зимову ніч. Удень він спав коло ніг Снігової Королеви.

Оповідання третє

Садок жінки, яка знала чари

Що ж трапилося з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він? Ніхто не знав цього, ніхто не міг дати відповіді. Хлопчики розповідали тільки, що бачили, як він прив'язав санки до великих розкиумих саней, які потім завернули у провулок і виїхали за браму міста. Ніхто не знав, де він тепер.

Багато сліз було пролито за ним. Гірко й довго плакала Герда. Нарешті, вирішили, що Кай помер; може, потонув у річці, що протікала близько коло міста. О, як довго тяглися сумні зимові дні.

Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Кай помер і більше не повернеться! — сказала Герда.

— Не вірю! — відповів сонячний промінь.

— Він помер і більше не повернеться! — повторила вона ластівкам.

— Не віримо! — відповіли вони.

Тоді сама Герда перестала цьому вірити.

— Я взую свої нові червоні черевички,— сказала вона якось уранці,— ті, яких Кай ні разу не бачив, і піду до річки спитати про нього.

Було дуже рано. Вона поцілувала бабусю, яка ще спала, взула червоні черевички і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла мого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його назад.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз коло берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Ріка ніби не хотіла брати у дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути їй Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гойдався в комишах, стала на краєчок корми і знову кинула черевички з воду. Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. Дівчинка хотіла швидше вистрибнути на землю, але, поки пробиралася з корми на ніс, човен відійшов уже далеко від берега і швидко поплив за течією.

Герда дуже перелякалась, почала плакати і кричати, але ніхто, крім горобців,, не чув її. Горобці ж не могли перенести її на землю, вони тільки летіли за нею вздовж берега і, ніби бажаючи її втішити, цвірінчали: "Ми тут! Ми тут!"

Човен плив за водою далі й далі. Герда сиділа смирно в самих панчішках, її червоні черевички пливли за човном, але не могли наздогнати.

Обидва береги ріки були дуже красиві. Цвіли чудові квіти, стояли високі розлогі дерева, на луках паслися вівці та корови. Але ніде не видно було жодної людини.

"Може, річка несе мене до маленького Кая!" —подумала Герда, повеселішала, підвелася на ніжки і довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона припливла до великого вишневого садка, в якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріхою з дивними червоними і блакитними віконцями. Перед дверима виструнчились два дерев'яні солдати і віддавали рушницями честь усім, хто проходив мимо. Герда гукнула їм — вона думала, що солдати живі. Але, звичайно, вони нічого не відповіли. Човен підплив зовсім близько, трохи не до самого берега.

Дівчинка гукнула ще голосніше. З хатинки вийшла, спираючись на костур, стара-престара бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ах, бідна маленька дитинка! — сказала стара.— Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко?

З цими словами бабуся зайшла у воду, зачепила костуром човен, притягла його до берега і висадила Герду.

Герда дуже зраділа, що опинилася на землі, хоча трошки й побоювалася старої.

— Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуся.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуся похитувала головою і повторювала: "Хм, хм!" От дівчинка скінчила і спитала бабусю, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, так що дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень (та подивиться на квіти в саду, вони кращі, ніж намальовані в

якій завгодно книжці з малюнками, і кожна з квіток уміє розповідати казки. Тут бабуся взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ.

Вікна були високо від підлоги і всі різнокольорові — червоні, блакитні, жовті, тому сама кімната світилася дивним різнобарвним світлом.

На столі стояла корзина зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуся розчісувала їй волосся золотим гребінцем. Волосся кучерявилось і оточувало золотим сяйвом свіженьке, кругле, як троянда, личко дівчинки.

— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуся.— Ото побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І чим довше вона чесала кучері дівчинці, тим більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті, як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не стало. Бабуся боялась, що Герда, побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї.

Зробивши свою справу, бабуся повела Герду в квітник. Які пахощі, яка розкіш! Тут було стільки найрізноманітніших квітів кожної пори року. У цілому світі не могли б відшукати книжки з малюнками, барвистішими і прекраснішими за цей квітник. Герда стрибала від задоволення і гралась між квітів, поки сонце не сіло за високими вишневими деревами. Тоді бабуся поклала її в гарненьке ліжечко з червоними шовковими подушками, набитими блакитними фіалками. Дівчинка заснула, і її снилися чудові сни.

Другого дня Герді знову дозволили гратися серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй все-таки здавалося, що якоїсь не вистачає. Але якої?

Одного ранку вона сиділа і розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда,- бабуся забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. От що значить неуважність.

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда і побігла шукати їх по клумбах. Шукала, шукала і не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю й заплакала. Теплі сльози впали якраз на те місце, де стояв раніше один з кущів троянд. Як тільки сльози змочили землю — вмить з неї виріс кущ, такий же свіжий, квітучий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди і раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними і про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка.— Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона у троянд.— Чи ви вірите тому, що він умер і не повернеться більше?

— Він не вмер! — сказали троянди.— Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема.

— Дякую вам! — сказала маленька Герда і пішла до інших квітів, заглядала в їхні чашечки й питала: "Чи не знаєте ви, де Кай?"

Але кожна квітка грілася на сонечку і думала тільки про свою власну казку або історію, їх наслухалася маленька Герда багато, але жодна з квіток не сказала ні слова про Кая.

. І вона побігла на кінець садка. Хвіртка була зачинена на засув. Але Герда так довго смикала заіржавілий засув, що він піддався, хвіртка відчинилася, і дівчинка так, як була босоніж, побігла шляхом.

Разів зо три вона оглянулася назад, але ніхто не гнався за нею. Нарешті, дівчинка втомилася, сіла на камені й поглянула навкруги: літо вже минуло, настала пізня осінь, а в чарівному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти всіх часів року, цього й не було помітно.

— Ой, як же я забарилася! Уже осінь надворі. Ні, спочивати не можна! — сказала маленька Герда і знову рушила в путь.

Ой, як втомилися і нили її маленькі ніжки. Як холодно та вогко було навколо. Довге листя на вербі зовсім пожовкло, туман сідав на нього великими краплинами і стікав, немов дощ, на землю. Листя падало одне за одним. Лише терен стояв, укритий ягодами, але такими терпкими!

Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

Оповідання четверте

Принц і принцеса

Герді знову довелося сісти перепочити. На снігу прямо проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи її головою, і, нарешті, заговорив:

— Кра-кра! Дрррастуй!

Краще вимовити людською мовою не вмів, але, видно, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінька. Слова "сама-самісінька".Гер-да зрозуміла дуже добре і відчула відразу все їхнє значення. Вона розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая.

Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!

— Та невже? Справді? — гукнула дівчинка і трохи не задушила ворона поцілунками.

— Спокійніше, спокійніше! — сказав ворон.— Я гадаю, що це був Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе з своєю принцесою.

— Хіба він жив у принцеси? — спитала Герда.

— А от послухай! — сказав ворон.— Тільки мені дуже важко розмовляти по-вашому. От якби ти розуміла воронячу мову, я б тобі розповів про все далеко краще.

— Ні, цього мене не вчили! — мовила Герда.— Моя бабуся — та все розуміє і теж, напевне, вміє розмовляти цією мовою.

— Ну, нічого! — сказав ворон.— Розповім, як зумію, хоч і погано.

І він розповів про все, що тільки знав.

— У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що й сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі і вже забула все, що прочитала,— отака розумна! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, як кажуть, не так уже приємно, і почала наспівувати пісеньку: "Чом мені не вийти заміж?"

"А й насправді",— подумала вона і вирішила вийти заміж. Але вона хотіла мати чоловіка, який би зумів підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, бо це дуже нудно. От барабаном скликали всіх придворних дам і оголосили бажання принцеси.

Усі вони були дуже задоволені. "Це нам до вподоби! Ми й самі недавно про це думали!" — казали вони. Ти можеш повірити кожному моєму слову,— додав ворон,— у мене є наречена, вона гуляє цілком вільно по всьому палацу і все мені розповідає.

Його наречена, звичайно, була також ворона. Адже кожен шукає собі дружину до пари, от і ворон обрав ворону.

— Другого дня всі газети вийшли з рамкою з сердечок і з вензелями принцеси. В газетах було оголошено, що кожен молодий чоловік приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися цілком вільно, як дома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка.

— Так, так,— повторив ворон, — ти можеш мені повірити, це так само вірно, як те, що я тут сиджу. Народ юрбою ринув до палацу. Давка, штовханина! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а тільки-но ступали на поріг палацу і бачили гвардію, усю в сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, великі освітлені зали,— як одразу їх брав острах. От і стоять тоді перед троном, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити, тільки повторюють останнє слово, що сказала принцеса. А їй же зовсім не те було потрібно! Справді, ніби їх всіх обпоювали дурманом! А як тільки вони виходили за ворота, знову могли розмовляти. Від воріт до дверей палацу тягнувся довгий-пре-довгий хвіст людей, я сам був там і бачив це! — вів ворон далі.— їм хотілося їсти й пити, але з палацу їм не винесли навіть склянки води. Правда, хто був розумніший, той про запас узяв з собою бутербродів, але не ділився з своїм сусідом, думаючи про себе: "Хай виглядають охлялими — принцеса не візьме їх".

— Ну, а Кай, маленький Кай? — спитала Герда.— Коли ж він прийшов? Був і він у натовпі?

— Чекай, чекай! Тепер ми саме дійшли до нього. Це було на третій день. З'явився невеликий чоловік, ні в кареті, ні верхи, а просто прийшов пішки, і прямо у палац! Його очі блищали, як твої. Волосся у нього було довге, але одягнений він був бідно.

— Це Кай! — зраділа Герда.— Так, я знайшла його! — і вона заплескала в долоні.

— За спиною у нього була невеличка торбинка! — продовжував ворон.

— Ні, це, напевне, були його саночки,— сказала Герда,— він пішов з дому з саночками.

— Можливо,-, мовив ворон,— я не роздивився як слід. Але я добре знаю від моєї нареченої, що, зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, він анітрішечки не збентежився, кивнув їм головою і сказав: "Нудно, напевне, стояти на сходах, я краще піду в кімнати!" Таємні радники і генерали ходили босоніж, розносячи золоті блюда, та це його не турбувало.

— Це, напевне, Кай! — скрикнула Герда.— Я знаю, у нього були чоботи. Я сама чула, як вони рипіли, коли він приходив до бабусі.

— Так, вони рипіли здорово! — продовжував ворон.— Зовсім сміливо підійшов він до принцеси, яка сиділа на Дерлині, завбільшки з веретено, а всі придворні дами з своїми фрейлінами, і фрейліни цих фрейлін, і всі кавалери з своїми камердинерами, і камердинери цих камердинерів, і їхні хлопчики-служники стояли навколо. Чим далі хто стояв від принцеси і ближче до дверей, тим пихатіше тримався. На хлопчика-служника, який завжди носить пантофлі, й дивитись не можна було, такий гордий стояв він на дверях.

— Це все, напевне, було луже страшно,— сказала Герда.— А Кай, він сподобався принцесі?

— Він з нею розмовляв так гарно, як я, коли говорю по-воронячи. Це я чув від моєї нареченої. Він тримався вільно і дуже мило. Він заявив, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну, і от вона йому сподобалася, і він їй також.

— Так, це, напевне, був Кай! — сказала Герда.— Він такий розумний, знає усі чотири дії арифметики, навіть з дробами. Ах, проведи ж мене швидше в палац!

— Це легко сказати! — відповів ворон.— Але як це зробити? Стривай, я пораджусь з моєю нареченою. Вона вже щось придумає і скаже нам. Ти думаєш, що тебе так просто і пустять у палац? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити.

— Мене пустять! — мовила Герда.— Якби Кай почув, що я тут, він одразу прибіг би за мною.

— Почекай мене тут коло парканчика,— сказав ворон, кивнув головою і полетів.

Ворон повернувся пізно ввечері.

— Кра! Кра! — закаркав він.— Моя подруга посилає тобі тисячу привітань і оцю маленьку паляничку,— вона взяла її на кухні. Там їх багато, а ти, напевне, голодна. Ну, це неможливо, щоб тебе впустили в палац, ти ж босоніжка. Гвардійці в сріблі і лакеї в золоті цього не дозволять. Але ти не плач. Ти будеш там. Моя подруга знає, як пройти в спальню принцеси з чорного ходу, і знає, де дістати ключ.

Вони пішли садом, довгими алеями, де падало пожовкле листя одне за одним. Коли всі вогні в палаці погасли,. ворон провів дівчинку у маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху і палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла взнати, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так живо уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як він усміхався їй, коли вони бувало сиділи поряд під кущами троянд! А як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона ради нього, дізнається, як сумували за ним усі рідні... Ах, вона відчувала і радість і страх!

Та ось вони вже на сходах.

На шафі горіла лампочка, а на підлозі сиділа ручна ворона і озиралася на всі боки. Герда вклонилася їй, як учила робити її бабуся.

— Мій наречений розповів мені про вас стільки хорошого! — сказала ручна ворона.— "Повість вашого життя", як це звуть, теж дуже зворушлива. Чи. не можете ви взяти лампу, а я піду вперед. Ми підемо прямо і нікого тут не зустрінемо.

— А мені здається, хтось іде за нами! — сказала Герда, і в ту же хвилину повз неї пролетіли якісь тіні: коні з розпущеними гривами і тонкими ногами, мисливці, дами та кавалери верхи. ,

— Це сни! — сказала ручна ворона.— Тим краще для нас — зручніше буде роздивитися сонних. Я сподіваюся, що, коли ви будете в пошані та честі, ви покажете, що у вас благородне серце.

— Це цілком зрозуміло! — сказав лісовий ворон. Тут вони увійшли в першу залу, всю оббиту рожевим атласом та заткану квітами. Повз дівчину знову пролинули сни, але так швидко, що вона, не встигла

роздивитися вершників. Зали були розкішніші одна за одну — просто можна було засліпнути. Нарешті, вони дійшли до опочивальні. Стеля її нагадувала верхів'я величезної пальми з дорогоцінним кришталевим листям. З середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая. Дівчинка злегка одгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю.

О, це був Кай! Вона голосно вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сни з шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай!

Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилося. Маленька Герда заплакала і розповіла всю свою історію і все, що зробили для неї ворони.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса, а ворон похвалили і сказали, що вони на них не сердяться, але щоб більше ворони так не робили. Проте ворони мусять одержати нагороду.

— Хочете ви літати на волі,— спитала принцеса,— або мати постійну посаду придворних ворон і все те, що залишається на кухні?

Обидві ворони вклонилися і подякували за постійну посаду тому, що подумали про старість. Вони сказали: "На схилі віку добре мати вірний шматок хліба".

Принц підвівся з свого ліжка і запропонував його Герді. Більше він поки що нічого не міг зробити. Вона склала свої маленькі ручки і подумала: "Які хороші бувають люди і звірі!" Потім заплющила очі і солодко заснула. Сни знову прилинули в опочивальню. Здавалося, вони

везли на маленьких саночках Кая, який кивав Герді головою. Але, на жаль, це був лише сон, і все зникло, коли дівчинка прокинулась.

Другого дня її одягли з голови до ніг у оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці і жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая.

їй дали і чобітки, і муфту, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета з чистого золота. Герб принцеси і принца блищав на ній, як зірка, кучери, лакеї, форейтори,— їй дали і форейторів,— усі були в маленьких золотих коронах. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. Лісовий ворон, який вже одружився з ручною вороною, проводжав її перші три милі і сидів у кареті поряд з дівчинкою— він не міг їхати, сидячи спиною до коней. Ручна ворона стояла на дверях і махала крилами. Вона не поїхала проводити дівчинку, бо в неї боліла голова з того часу, як мала постійну посаду і багато їжі. У кареті було повно пряників і кренделів, а в ящик під сидіння поклали фрукти і горіхи.

— Прощавай! Прощавай! — кричали принц і принцеса, і Герда заплакала, і ворон також. Так проїхали вони перші три милі. Тут і ворон попрощався з дівчинкою. Це була тяжка розлука. Ворон злетів на дерево і махав своїми чорними крилами доти, доки карета, блискуча, як сонце, зникла з очей.

Оповідання п'яте

Маленька розбійниця

Вони їхали темним лісом, але карета світила, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам, а вони цього не стерпіли.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулись на карету, схопили коней, убили маленьких служників та кучера і витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька, напевне, горішками відгодована! — сказала стара розбійниця з довгою колючою бородою і волохатими бровами, що насунулись на очі.

— Жирненька, як молоденький баранчик! Яка ж це вона на смак!

І вона витягла гострий блискучий ніж. Це було жахливо!

— Ай! — закричала вона раптом, її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була така свавільна та дика, просто страх!

— Ах ти, жахливе дівчисько! — закричала мати і не встигла убити Герду.

— Вона гратиметься зі мною,— сказала маленька розбійниця,— і віддасть мені свою муфту, своє гарне платтячко і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так вкусила матір за вухо, що та підстрибнула і закрутилась на одному місці. Розбійники зареготали:

— Ач, як танцює з своїм дівчиськом!

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, тому що була дуже розбещена і уперта. Вона і Герда сіли в карету і помчали в глиб лісу по пнях та камінні. Маленька розбійниця була така на зріст, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розсерджуся. Ти принцеса?

. — Ні,— сказала Герда і розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить маленького Кая.

Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе,— я краще сама уб'ю тебе!

І вона витерла сльози Герді, а потім сховала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку та теплу.

От карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замка. Він весь згори донизу потріскався, гайвороння вилітало з великих щілин. Вибігли величезні бульдоги, і здавалось, кожен з них може проковтнути людину. Вони підстрибували високо вгору, але не гавкали. Це їм було заборонено.

Посеред величезної зали, з напівзруйнованими закуреними стінами та кам'яною підлогою, палав вогонь. Дим підіймався до стелі і сам собі шукав виходу. Над вогнем , кипів у величезному казані суп, а на рожнах смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

Дівчаток нагодували і напоїли, і вони пішли в свій куток, де лежала солома, вкрита килимами.

Вище над ними, на жердинках та перекладинах, сиділо більше сотні голубів. Усі вони, здавалося, спали, але, коли підійшли дівчатка, трохи заворушилися.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця, схо-. пила швидко одного і потрусила так, що той замахав крилами.— Поцілуй його! — гукнула вона, сунувши голуба Герді прямо в обличчя.— А ось тут сидять лісові пустуни! — продовжувала вона, показуючи на двох голубів, що сиділи у невеличкій заглибині стіни, за дерев'яними ґратами.— Ці двоє — лісові пустуни! їх треба тримати замкненими, а то враз полетять. А от мій любий дідуганчик "Б",— і дівчинка потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашийнику.— Його теж треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шиєю моїм гострим ножем,— він дуже цього боїться.

І маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгий ніж і провела ним по шиї оленя. Бідна тварина почала брикатися, а дівчинка зареготала і потягла Герду до постелі.

— Хіба ти спиш з ножем? — спитала її Герда, з острахом дивлячись на цю річ.

— Завжди! — відповіла маленька розбійниця.— Хто знає, що може трапитися. Але розкажи мені ще про маленького Кая і про те, як ти мандрувала по світу.

І Герда розповідала знову все спочатку, а лісові голуби воркотіли вгорі, в своїй клітинці; інші голуби вже спали. Маленька розбійниця обняла однією рукою Герду,— в другій у неї був ніж,— і захропіла. Але Герда не могла заплющити очей. Вона не знала, чи вб'ють її, чи залишать живою.

Розбійники сиділи навколо вогню, співали й пили вино, а стара розбійниця перекидалась. О, як страшно було дивитися на це маленькій дівчинці! Раптом лісові голуби сказали:

— Курр! Курр! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його саночки. Він сидів у санках Снігової Королеви, вони їхали лісом, коли

ми ще лежали в гнізді. Вона дихнула на маленьких голуб'ят, і, крім нас двох, усі вмерли. Курр! Курр!

— Що ви там говорите нагорі? — скрикнула Герда.— Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

— Вона поїхала, напевне, в Лапландію,— відповіли голуби,— адже там завжди сніг і лід. Спитай у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

— Так, там завжди сніг і крига, там так чудово, прекрасної-сказав північний олень.— Там можна стрибати на волі по величезних, блискучих, крижаних полях, там стоїть літнє шатро Снігової Королеви. Але її найулюбленіший палац коло Північного полюса, на острові, що зветься Шпіцберген.

— О Кай! Маленький Кай! — зітхнула Герда.

— Лежи тихо,— сказала маленька розбійниця,— а го я штрикну тебе ножем.

Вранці Герда розповіла їй, що чула від лісових голубів. Маленька розбійниця серйозно подивилася на Герду, кивнула головою і сказала:

— Ну, хай буде так… Хай буде так. А ти знаєш, де Лапландія? — спитала вона у північного оленя.

— Хто ж це може знати краще за мене? — відповів олень, і очі в нього заблищали.— Там я народився і виріс, там стрибав по снігових полях.

— Так слухай! — сказала Герді маленька розбійниця.— Бачиш, усі наші пішли, вдома одна мати, але трохи згодом вона засне. Тоді я дещо для тебе зроблю.

Дівчинка стрибнула з ліжка, обняла матір, смикнула. її за бороду і сказала:

— Доброго ранку, мій любий козлику!

А мати нащипала їй ніс так, що він почервонів і посинів, але все це робилося з великої любові.

Коли стара хильнула з сьомої пляшки і захропла, маленька розбійниця підійшла до північного оленя і сказала:

— Я ще могла б довго розважатися з тобою, бо ти дуже смішний, коли тебе лоскочуть гострим ножем, але нехай вже буде так. Я відв'яжу тебе і випущу на волю. Ти можеш утекти в свою Лапландію, але за це ти мусиш віднести до палацу Снігової Королеви цю дівчинку, там її названий братик. Ти, звичайно, чув, що вона розповідала. Вона говорила досить голосно, а ти завжди підслухуєш.

Північний олень застрибав від радості. Маленька розбійниця посадила на нього Герду, міцно прив'язала її про всяк випадок і підсунула під неї м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

— Ну, хай вже буде так,— сказала вона далі,— візьми назад твої хутряні чобітки, бо буде холодно. А муфту я вже лишу собі, надто вона гарненька. Проте мерзнути я тобі не дам. Ось материні рукавиці, вони тобі будуть аж по лікті. Засувай в них руки. Ну, ось тепер рука у тебе, як у моєї матері.

Герда плакала від радості.

— Терпіти не можу, коли скиглять! — сказала маленька розбійниця.— Тепер тобі треба дивитися весело. Ось на тобі ще дві хлібини й окорок. Ти не будеш голодувати.

І хлібини, й окорок вона прив'язала до оленя. Потім маленька розбійниця відчинила двері, заманила усіх величезних собак у дім, перерізала своїм гострим ножем вірьовку, якою був прив'язаний олень, і сказала йому:

— Ну, біжи! Тільки бережи маленьку дівчинку! Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і сказала:

— Прощавай!

Північний олень помчав через пні та каміння лісом, болотами, степами так швидко, як міг. Вовки вили, круки кричали.

— фук! фук! — почулося раптом з неба, і воно ніби зачихало вогнем.

— Ось моє рідне північне сяйво! — сказав олень.— Дивись, як світить!

І він побіг далі, не зупиняючись ні вдень, ні вночі. Хліб вони вже з'їли, окорок також і, нарешті, опинилися в Лапландії.

Оповідання шосте

Лапландка і фінка

Олень зупинився коло жалюгідної хатинки. Дах спускався до самої землі, а двері були такі низенькі, що людям доводилося пролазити в них рачки. Дома була одна стара лапландка, вона смажила при світлі лойового каганця рибу. Північний олень розповів усю історію Герди, але спочатку свою власну,— вона здавалася йому далеко важливішою. А Герда так задубіла від холоду, що й говорити не могла.

— Ах ви, бідолахи!-сказала лапландка.— Вам ще далеко треба бігти. Доведеться пройти миль сто, поки дістанетеся Фінляндії, де Снігова

Королева живе на дачі і щовечора запалює блакитні бенгальські вогні. Я напишу кілька слів на сухій рибі-трісці, паперу в мене немає, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене навчить, що треба робити.

Коли Герда зігрілася, наїлася і напилася, лапландка написала кілька слів на сухій рибі-трісці, наказала Герді добре її берегти, потім прив'язала дівчинку до спини оленя, і той знову побіг.

— Фук! Фук! — знову лунало в повітрі. Цілу ніч спалахувало чудове блакитне північне сяйво. Так добіг олень з Гердою до Фінляндії і постукав у димар фінки — дверей у неї зовсім не було.

Всередині було так жарко, що фінка, маленька жінка, була майже гола. Вона швидко стягла з Герди все плаття, рукавиці й чобітки,— інакше Герді було б надто жарко,— поклала оленю на голову крижинку і почала читати те, що було написано на сухій рибі-трісці. Вона прочитала все з початку до кінця тричі, поки не вивчила напам'ять, і потім сунула тріску в казан з супом. Адже риба ще могла згодитися, а у фінки нічого даремно не пропадало.

Тут олень розповів спочатку свою історію, а потім історію Герди. Фінка кліпала розумними очима, але не казала ні слова.

— Ти дуже мудра жінка! — сказав олень.— Ти мож ш зв'язати однією ниткою всі чотири вітри. Коли шкіпер розв'яже один вузол — повіє холодний, розв'яже другий — розгодиниться, а розв'яже третій і четвертий — зніметься така буря, що поламає на трісочки дерева. Чіт не даси ти для дівчинки такого напою, що надав би їй силу дванадцяти богатирів? Тоді б вона подолала Снігову Королеву.

— Силу дванадцяти богатирів? — сказала фінка.— Аякже! Хіба це допоможе їй? — Тут вона взяла з полиці великий сувій паперу і

розгорнула його. На ньому стояли якісь дивні письмена. Фінка почала читати їх і читала, доки піт не виступив у неї на чолі.

Олень, знову почав просити за Герду, а сама Герда дивилась на фінку такими зворушливими, повними сліз очима, що та знову закліпала, відвела оленя в куток кімнати і, міняючи йому лід на голові, прошепотіла:

— Маленький Кай справді у Снігової Королеви, але він дуже задоволений і щасливий і думає, що це найкраще місце на світі. А все тому, що в нього в серці і в оці сидять скалки дзеркала, їх треба викинути, інакше він ніколи не буде людиною, і Снігова Королева назавжди матиме над ним владу.

— А ти не можеш допомогти чим-небудь Герді, щоб вона стала сильнішою за всіх?

— Я не можу дати їй більше сил, ніж у неї є зараз. Хіба ти не бачиш, яка велика її сила? Хіба ти не бачиш, що їй підкоряються і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла півсвіту. Не в нас позичати їй сили. Сила — в її серці. Якщо вона сама не зможе пройти у замок Снігової Королеви і вийняти з серця Кая скалки, ми не зможемо й поготів. За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси туди дівчинку і спусти коло великого куща, що стоїть на снігу вкритий червоними ягодами, і швидко повертайся назад, не барися ні хвилинки.

З цими словами фінка посадила Герду на спину оленя, і той побіг що було сили.

— Ай, я без теплих чобітків! Ай, я без рукавиць! — закричала маленька Герда, вона згадала про них, опинившись на лютому морозі. Але олень не смів зупинитися, поки не добіг до куща з червоними ягодами. Тут він спустив Герду, поцілував її прямо в губи, і по щоках його побігли великі блискучі сльози. Бідна Герда залишилася одна, на лютому морозі, без чобіток, без рукавиць.

Вона побігла як тільки могла швидко вперед. Назустріч їй линув цілий полк снігових пластівців, але вони не падали з неба, небо було зовсім ясне, і на ньому палало північне сяйво. Ні, вони неслися по землі просто на Герду і, наближаючись, ставали все більші та більші.

Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були далеко більші, страшніші, вони були живі і мали різну форму. Це були передові загони війська Снігової Королеви. Одні нагадували потворних їжаків, другі — стоголових змій, треті — товстих ведмежат з настовбурченою шерстю, але всі були блискучо-білі, всі були живі снігові пластівці. Герді було так холодно, що кожен подих відразу перетворювався в густий туман.

Але нам треба подивитись, що ж було в цей час з Каєм. Він і не думав про Герду і найменше про те, що вона йде до нього.

Оповідання сьоме

Що було в замку Снігової королеви , і що трапилося потім

Стіни замку Снігової Королеви збудувала метелиця, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було більше сотні зал, наметених віхолами, найбільша тяглася на багато-багато миль. Північне сяйво освітлювало всі ці зали, і всі вони були такі великі, пустинні, такі крижанохолод-ні і блискучі! Веселі розваги ніколи не заглядали сюди, Ніколи не влаштовувались тут ведмежі бали з танцями під музику завірюхи, бали, на яких білі ведмеді показали б свою грацію та вміння ходити на задніх лапах; ніколи не збиралися погуляти в карти; не сходились побазікати за чашкою кави біленькі кумасі-лисички.

Ні, холодно, порожньо і пустинно було завжди в залах Снігової Королеви. Північне сяйво спалахувало і світило так правильно, що можна було точно розрахувати, коли світло збільшиться і коли зменшиться. Посередині найбільшої пустинної безконечної снігової зали було

замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, рівних і правильних, ніби це було навмисне зроблено. Посередині озера сиділа Снігова Королева, коли була вдома.

Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму і що це єдине і найкраще дзеркало на світі. Маленький Кай зовсім посинів, майже почорнів від холоду, але не помічав цього,— поцілунки Снігової Королеви зробили його нечутливим до холоду, а його ж серце було крижиною. Кай грався плескатими крижинками, складаючи з них різні фігури. Є така гра — складання фігур з дерев'яних дощечок, вона зветься китайською. Кай теж складав різні вишукані фігури, але з крижин, і це називалося "льодова гра розуму". В його очах ці фігури були чудом мистецтва, а складання їх — найважливішою справою— Так йому здавалося тому, що в оці в нього сиділа скалка чарівного дзеркала. Він складав з крижин і цілі слова. Але ніяк не міг скласти слово, яке йому особливо хотілося — слово "Вічність".

Снігова Королева сказала йому:

— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар, і я подарую тобі весь світ і нові ковзани.— Але він ніяк не міг його скласти.

— Тепер я полечу в теплі краї,— мовила якось Снігова Королева.— Подивлюся в чорні казани.— Так вона називала кратери вогнедишних гір — Везувія і Етни.— Я побілю їх трохи. Це добре після лимонів і "винограду.

І вона полетіла, а Кай залишився один в неосяжній пустинній залі, дивився на крижини і все думав, думав, так, що в голові у нього боліло. Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий. Можна було подумати, що він замерз.

В цей час у величезні ворота, що їх пробили буйні вітри, входила. Герда. Вітри тут затихли і лягли, ніби захотіли спати. Вона ввійшла у велику пустинну холодну залу — і побачила Кая.

Вона пізнала його, кинулась йому на шию і крикнула:

— Кай! Милий мій Кай! Нарешті, я знайшла тебе! — Та він сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, її гарячі сльози впали йому на груди, пройшли в саме серце, розтопили крижану кору і розтопили скалку чарівного дзеркала. Кай глянув на Герду, і вона заспівала про троянди.

Кай раптом гірко заплакав і плакав так довго й сильно, що скалка витекла з ока разом із сльозою. Тоді він пізнав Герду і зрадів.

— Герда! Мила моя Герда!.. Де ж це ти була так довго? Де був я сам? — він оглянувся навколо.— Як тут холодно, пустинно!

І він міцно притулився до Герди!.. Вона сміялася і плакала від радості. Радість була така велика, що навіть крижини затанцювали. Герда поцілувала Кая в обидві щоки, і вони знову зажевріли, поцілувала його в очі, і вони заблищали, як її власні, поцілувала його руки й ноги, і він знову став бадьорий і дужий.

Кай з Гердою вийшли з пустинного крижаного замка. Вони йшли й говорили про бабусю, про свої троянди, і на їхньому шляху затихали буйні вітри, виглядало сонце. Коли ж дійшли до куща з червоними ягодами, там уже чекав їх північний олень. З ним була молода оле-ниха, її вим'я було повне молока. Вона напоїла ним Кая і Герду і поцілувала їх в губи.

Кай і Герда поїхали спочатку до фінки, відігрілися в її теплій хатинці і дізналися про шлях додому. Потім поїхали до лапландки. Вона пошила їм нові плаття, полагодила сани і поїхала проводжати. Олень з молодою оленихою теж проводжали їх до самого кордону Лапландії, де вже пробивалася перша зелень. Тут Кай і Герда попрощалися з оленями і з лапландкою.

— Щаслива путь! — сказали вони їм.

Почали цвірінчати перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу назустріч їм виїхала дівчина на баскому коні,— Герда його пізнала, бо він колись віз її золоту карету. Дівчина була в яскравій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це була маленька розбійниця, їй набридло жити дома, і вона захотіла побувати на півночі, а якщо там не сподобається — і в інших частинах світу. Вона відразу пізнала Герду, а Герда її. їм обом було дуже радісно.

— Бач, бродяга! — сказала вона Каєві.— Хотіла б я знати, чи вартий ти того, щоб за тобою бігали на край світу!

Але Герда погладила її по щоці і спитала про принца та принцесу.

— Вони поїхали в чужі землі,— відповіла дівчина.

— А ворон? — спитала Герда.

— Лісовий ворон умер. Ручна ворона залишилася вдовою, ходить з чорною шерстинкою на нозі і жаліється на долю. Але все це дрібниці, а ти краще розкажи, що було з тобою, як ти його відшукала.

І Герда та Кай розказали їй усе, як було.

— Шніп-шнап-шнуре-бассельуре — от і казці кінець!— сказала дівчина і, потиснувши їм руки, обіцяла відвідати їх, якщо коли-небудь заїде в їхні місця. Вона поїхала далі, у далекий світ.

Кай і Герда йшли, тримаючись за руки, і по дорозі, де вони проходили, розквітали квіти, зеленіла трава. Вони побачили високі башти, пізнали велике місто, де вони жили. Вони зійшли знайомими сходами і. ввійшли в кімнату, де все було по-старому: і годинник так само йшов "тік-так", і стрілка так само рухалася.

Але, коли Кай і Герда увійшли в |Іизенькі двері, вони помітили, що за цей час встигли стати дорослими людьми. Троянди цвіли і заглядали з даху у відчинене вікно, там стояли і їхні дитячі стільчики. Кай і Герда сіли кожен на свій і взяли одне одного за руки. Холодну, величну красу володінь Снігової Королеви вони забули, як важкий сон.

Так сиділи вони обоє, дорослі, але ще діти, діти серцем, а надворі стояло тепле, радісне літо.